

مدنیت و فرهنگ در خلیج فارس

● فاطمه امیری پری
کارشناس ارشد تاریخ، گرایش مطالعات خلیج فارس

■ خلیج فارس، فرهنگ و تمدن: مجموعه مقالات
■ گردآورنده: محمدباقر وثوقی
■ ناشر: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی؛ چاپ اول:
۱۳۸۷؛ تعداد صفحات: ۵۸۴

خلیج فارس از ازمینه قدیم یکی از مهم‌ترین راه‌های دریایی جهان به شمار می‌آید که امروزه به یکی از کانون‌های اصلی بحران و اختلاف بین‌المللی تبدیل شده است. این منطقه از جنبه‌های گوناگون دارای ویژگی‌های متمایزی در مقایسه با سایر مناطق آبی و خشکی‌های جهان است که به آن اهمیت و برجستگی فوق‌العاده‌ای بخشیده است. اهمیت فزاینده آن نیز باعث بروز برخی اختلافات و منازعات اقتصادی و به خصوص سیاسی شده است. این دریا براساس سابقه‌ی تاریخی خود از قرن‌ها قبل از میلاد مسیح، دریای پارس و یا خلیج فارس نام داشته است. بررسی اسناد و مدارک تاریخی پیش از اسلام چون لوح‌ها و کتیبه‌ها و همچنین کتب مورخان و جغرافیدانان اسلامی چون ابن خردادبه، ابوزید سیرافی، مسعودی، ابن حوقل، ناصرخسرو، اصطخری، مقدسی، یاقوت حموی و... گویای اصالت نام خلیج فارس در طول تاریخ است.

استفاده و کاربرد نام جعلی خلیج عربی در قرن بیستم، ریشه‌ای سیاسی دارد و به دهه ۱۹۳۰ بازمی‌گردد و برای اولین بار توسط سرچارلز بلگریو، پیشنهاد دگرگون کردن نام خلیج فارس به خلیج عربی مطرح شده است. این میراث شوم با همان برنامه سیاسی به دوران بعد رسید، به گونه‌ای که در سال ۱۹۵۸ نیز عبدالکریم قاسم نخست وزیر عراق بار دیگر تغییر نام خلیج فارس را در دستور کار قرار داد. در این دوره نیز با توجه به اغراض سیاسی، برخی از کشورهای عربی با پشتیبانی قدرت‌های دیگر در تلاش هستند با تغییر نام خلیج فارس به هدف‌های سیاسی خود دست یابند.

در حال حاضر بحث درباره نام و اهمیت خلیج فارس از مباحث علمی، سیاسی و اقتصادی فراتر رفته و تبدیل به مسئله‌ای ملی شده است. این امر موجب شد که ایران به منظور پاس‌داشت نام این دریا و دفاع از هویت تاریخی و فرهنگی خلیج فارس، روز دهم اردیبهشت ماه را که همزمان با بیرون راندن پرتغالی‌ها از جزیره هرمز است، در تقویم تاریخی و سیاسی خود به نام خلیج فارس مزین نمایند. در کنار این مسئله اساتید و دانشجویان نیز به منظور تأکید بر اهمیت نام و جایگاه خلیج فارس، اقدام به برگزاری همایش‌هایی با نام خلیج فارس در سطح کشور نمودند. نخستین همایش خلیج فارس با عنوان خلیج فارس فرهنگ و تمدن به همت مؤسسه مطالعات فرهنگ و تمدن ایران زمین و دانشگاه تهران برگزار گردید. در این همایش با دعوت از اساتید و صاحب نظران در این زمینه به بحث در خصوص وجوه اهمیت خلیج فارس در سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی

هجری دوران پررونق خود را طی می‌کرد و به مدت سه قرن جزو بنادر آباد منطقه‌ی خلیج فارس به شمار می‌آمد. نویسنده به منظور تشریح وضعیت جزیره‌ی کیش، ویژگی‌های جغرافیایی، نوع پوشش گیاهی، موقعیت تاریخی و نام کیش و اهمیت تجاری و آبراهی این جزیره در منطقه خلیج فارس را مورد بررسی قرار داده است. همچنین به منظور تمرکز بر روی مباحث فوق، از روی آوردن به مسائل سیاسی و شرح حاکمان این منطقه خودداری نموده است، ضمن آن که در مباحث خود به صورتی گذرا به بنادر مهم دیگر چون سیراف نیز اشاره کرده و اهمیت آن را در دوره‌ی زمانی خود به طور کوتاه شرح داده است.

- منزلگاه‌های بین بندر عباسی - بندر کنگ در دوره‌ی صفویه بر اساس سفرنامه آبه کاره (احمد بازماندگان خمیری)

نویسنده تلاش کرده است تا با استفاده از اطلاعات مختصر موجود در سفرنامه آبه کاره، شرحی از منزلگاه‌های بین این دو بندر ارائه دهد. وی به منظور بهره‌مندی از اطلاعات بیشتر، از سفرنامه‌های دیگر که در این زمینه اطلاعاتی را در خود جای داده‌اند، بهره برده است.

- بریتانیا و مسئله جزایر ایرانی در خلیج فارس (شبنم برزگر)
تاکنون کتاب‌ها و مقالات بسیاری در ارتباط با موضوع جزایر ایرانی و کارشکنی‌های انگلستان به رشته‌ی تحریر در آمده است، اما به دلیل اهمیت این موضوع و تلاش در جهت روشن شدن هرچه بیشتر زوایای آن، مقالاتی که در این زمینه به نگارش درمی‌آید، مورد استقبال تمامی پژوهشگران قرار دارد. نویسنده مقاله فوق نیز درصدد است تا شرح مختصری از موضوع جزایر سیری و ابوموسی و نقش انگلستان در این مسئله ارائه دهد. گرچه نویسنده در تشریح برخی از مسائل مربوط به دوره‌ی قاجار به خوبی عمل کرده است؛ اما چند نکته در ارتباط با موضوع نگارش قابل ذکر است. اول آنکه نویسنده در آغاز پیشینه‌ی مختصری از حاکمیت ایران بر جزایر فوق و اختلاف برسر آن با اعراب ارائه می‌دهد و سپس رخدادهای مربوط به جزایر ابوموسی و دو تنب را از دوره مشروطه پی گیری می‌نماید و بیشتر بر سر نصب پرچم در جزیره توسط مسیو دامبرون اکتفا می‌نماید در صورتی که وقایع بعد از این تاریخ و کنش و واکنش‌های دولت ایران و بریتانیا نیازمند بررسی بیشتر است. دیگر آنکه چنانچه نویسنده محدوده زمانی خاصی را مدنظر داشت باید در آغاز مقاله و در عنوان به ذکر آن می‌پرداخت زیرا عنوان مقاله به صورت کلی بحث جزایر و بریتانیا را مطرح می‌نماید. در آخر اینکه اتصال قضایا به دوره پهلوی دوم و اعلام بازپس‌گیری جزایر بدون ذکر وقایع، به صورت سطحی و شتابزده مطرح شده است که نیاز به بحث و بررسی دقیق‌تر دارد. علیرغم این نکات، استفاده نویسنده از منابع ارزشمند و مهم موجب اهمیت کار وی می‌گردد.

- سابقه‌ی دزدی دریایی و ناامنی تجارت در آبهای خلیج فارس و دریای عمان (دکتر مصطفی پیر مرادیان)

مبحث فوق به موضوع دزدی و ناامنی در خلیج فارس در فاصله زمانی اواخر قرن هجدهم تا سال ۱۸۱۹ اشاره دارد که در این سال پایگاه قواسم توسط نیروهای بریتانیا مورد تهاجم قرار گرفت. در این مقاله سعی شده است حملات قواسم در دریا به کشتی‌های انگلیسی، چگونگی پذیرش وهابیت از سوی قواسم، روند صلح و سازش و سرکشی آن‌ها در برابر

پرداخته شد. کتاب خلیج فارس فرهنگ و تمدن که عصاره‌ای از همایش فوق است، شامل مجموعه‌ای از مقالات و سخنرانی‌های ارائه‌شده در این همایش است که به همت استاد گرامی، دکتر محمدباقر وثوقی، از اساتید متبحر و صاحب نظر در مسائل خلیج فارس، گردآوری و تصحیح شده و به صورت کتاب حاضر توسط مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی در ۵۸۰ صفحه در سال ۱۳۸۷ به چاپ رسیده است. این کتاب شامل ۳۰ مقاله و ۴ سخنرانی است.

دو سخنرانی آغازین مربوط به دکتر قربان بهزادیان‌نژاد عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس و رئیس مؤسسه مطالعات فرهنگ و تمدن ایران زمین و دکتر علی شیخ الاسلامی رئیس وقت دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران است. ایشان ضمن تشریح اهمیت خلیج فارس و مسائل به وجود آمده حول محور این دریا در دوره‌ی حاضر، هدف از برگزاری چنین همایش‌هایی را فراهم آوردن شرایطی مناسب به منظور آگاهی از فعالیت‌های صورت گرفته در زمینه خلیج فارس و نقد و ارزیابی آثار و گسترش مطالعات مربوط به خلیج فارس به لحاظ کمی و کیفی و همچنین ضرورت توجه بیشتر به مسئله خلیج فارس از سوی مؤسسات، مراکز فرهنگی و دانشگاهی و تقویت هویت تاریخی مشترک کشورهای حاشیه خلیج فارس و تحکیم همبستگی و وحدت ملی ایرانیان ارزیابی نمودند.

متن دو سخنرانی دیگر موجود در این کتاب متعلق به دو استاد برجسته تاریخ دانشگاه تهران است. دکتر احسان اشراقی که سخنان خود را به مسئله خلیج فارس در دوره صفویان اختصاص دادند و همچنین استاد محمد ابراهیم باستانی پاریزی که به موضوع سلجوقیان و توجه آن‌ها به هرمز و دهانه خلیج فارس پرداختند.

سی مقاله موجود در این کتاب نیز هریک به ابعادی از مسائل مربوط به خلیج فارس اعم از سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، مذهبی و فرهنگی پرداخته و نویسندگان آن با دیدگاهی محلی، منطقه‌ای و جهانی، موضوعات مرتبط با مسائل خلیج فارس را بررسی نموده‌اند. بر طبق چپنیش این کتاب به معرفی مقالات ارائه شده می‌پردازیم:

- رقابت سیاسی و تجاری آلمان و انگلستان در خلیج فارس مطالعه موردی شرکت ونکهاوس ۱۸۹۷-۱۹۱۴ (دکتر فرج اله احمدی)

نویسنده درصدد است در مقاله‌ی خود به بررسی فعالیت‌های شرکت ونکهاوس آلمانی در چارچوب رقابت‌های سیاسی و تجاری انگلستان و آلمان در خلیج فارس پرداخته و در عین حال تأثیر این رقابت‌ها را بر سرانجام این شرکت مورد بررسی قرار دهد. وی در این زمینه به طور کامل فضای حاکم بر این دوره، چگونگی شکل‌گیری شرکت، فعالیت‌ها و رقابت‌های آن با دیگر شرکت‌های فعال در منطقه و درگیری آن با قدرت بریتانیا و سرانجام پایان کار این شرکت را تشریح نموده است. نکته مهم در مقاله حاضر، بهره‌گیری از منابع غنی و ارزشمند فارسی و انگلیسی است که به غنی‌تر شدن مطالب کمک شایانی نموده است.

- موقعیت ویژه اقتصادی - تجاری جزیره کیش در تاریخ (دکتر بیژن اسدی)

مقاله فوق به بررسی یکی از مهم‌ترین جزایر واقع در خلیج فارس، یعنی کیش پرداخته است. این جزیره در اواخر قرن پنجم تا اواخر قرن هشتم

بریتانیا و همچنین وقایع همزمان با حرکت‌های قواسم در سطح منطقه و چالش‌های به وجود آمده و سرانجام دلایل سرکوب آن‌ها توسط نیروی‌های بریتانیا اشاره گردد.

- تعامل مذهبی ساکنان سواحل جنوبی و شمالی خلیج فارس (حجه الاسلام رسول جعفریان)

نویسنده در بحث آغازین به موضوع تشیع و خوارج و چگونگی پراکندگی آن‌ها در سواحل شمالی و جنوبی خلیج فارس اشاره دارد. وی قدمت حضور تشیع و خارجی‌گری در منطقه را متعلق به قرن اول هجری می‌داند و در این زمینه به دست‌بندی خوارج در منطقه می‌پردازد. در ادامه بحث با گذر از خوارج به موضوع تشیع در بحرین و قرامطه فارس و چگونگی حضور ایرانیان شیعه در مناطق جنوبی خلیج فارس اشاره دارد و از جمله دلایل اصلی این امر را فشار خوارج بر شیعیان در بحرین، رسمی شدن مذهب تشیع در ایران و شکل‌گیری مکتب اصفهان و مراودات علمای شیعه در سواحل شمالی و جنوبی می‌داند.

- مسیونرهای مذهبی پرتغالی در ایران عصر صفوی (نادره جلالی)

در این مقاله سعی شده است که اختصاصاً به تلاش‌های پرتغالی‌ها برای حرکت و رسیدن به شرق پرداخته شود که این امر سرانجام با حضور آلبوکرک در خلیج فارس تثبیت شد. نویسنده در این جستار در تشریح اهمیت این حرکت برای اروپاییان، به‌ویژه پرتغالی‌ها به عنوان فاتحین نخستین، دلایل مذهبی را ارجح می‌داند. شکست‌های اروپاییان از مسلمانان در جنگ‌های صلیبی و همچنین افسانه اعتقاد به ظهور یک منجی مسیحی و می‌سیانیزم در شرق را به عنوان عامل کشف سرزمین‌های جدید در کنار شوق ثروت و تجارت برمی‌شمرد. وی سپس به چگونگی فراهم شدن زمینه حضور مسیونرهای مذهبی در ایران در دوره شاه عباس می‌پردازد.

- مثل‌های خلیج فارس و استان هرمزگان (احمد حبیبی)

نویسنده مقاله فوق تلاش نموده است تا حد امکان لغات و اصطلاحات و مثل‌های موجود در نقاط ساحلی خلیج فارس خاصه استان هرمزگان را جمع‌آوری و به نگارش درآورد. البته بعضی مثل‌ها و اصطلاحات موجود عام و فراگیر در تمام نقاط ایران است اما در نوع خود به دلیل توجه به مسائل بومی و محلی منطقه خلیج فارس از مقالات جالب توجه این کتاب به شمار می‌آید

- زمان‌شناسی تاریخی، مدنی و فرهنگی خلیج فارس (دکترسید جعفر حمیدی)

نگارنده‌ی مقاله در آغاز به بحث در خصوص چگونگی پدید آمدن خلیج فارس می‌پردازد و آن را از دیدگاه زمین‌شناسی مورد بررسی قرار می‌دهد و

در ادامه تمدن‌های شکل گرفته در نزدیکی این منطقه چون سومر، بابل، عیلام، اکد، آشور، هخامنشیان را تا دوره بعد از اسلام به صورت مختصر مطرح نموده و شرح کوتاهی از توجه حکومت‌های موجود در ایران به خلیج فارس ارائه می‌دهد و سپس به گسترش نفوذ اروپاییان در خلیج فارس از دوره صفویه به بعد می‌پردازد. در قسمت پایانی نیز دریا و خلیج فارس را در شعر فارسی مورد بررسی قرار می‌دهد که با توجه به تکرار مباحث قبلی به طور مفصل در مقالات دیگر، بخش پایانی از اهمیت بیشتری نسبت به بخش‌های دیگر برخوردار است.

- تفوق تجاری دریای سرخ بر خلیج فارس در سده‌های پنجم و ششم هجری؛ با تأکید بر نقش تجار کارم (دکتر مجتبی خلیفه)

در مبحث فوق به ویژگی دریای سرخ و نقش ارتباطی آن در طی سده‌های گذشته در کنار خلیج فارس اشاره شده است. همچنین به وضعیت بندر عدن به عنوان مهم‌ترین بندر این دریا در ارتباط با تجارت چین و هند تأکید می‌گردد. در طی سده‌های پنجم و ششم عواملی چون حضور فاطمیان و فعالیت‌های آنان، کم‌توجهی و ضعف حکام و درگیری‌های به وجود آمده منجر به تغییر جهت تجارت بین‌المللی از خلیج فارس به سمت دریای سرخ شد. نویسنده ضمن بررسی این عوامل، در بخش دوم به بررسی نقش تجار کارم و نقش آن‌ها در تجارت منطقه در طی این دوره می‌پردازد. کارم به بازرگانانی اطلاق می‌شد که به نحوی در ارتباط با تجارت هندوستان بوده و ناوگان دریایی تجاری آن‌ها در سطح وسیع به تردد میان دریای سرخ و سراسر اقیانوس هند مشغول بوده و در این تجارت از حمایت فاطمیان برخوردار بوده‌اند. این قسمت از کار وی جزو نکات مهم و ارزشمند این مقاله به شمار می‌آید.

- نقش دیراب در تحولات قرن هشتم در خلیج فارس (علیرضا خلیفه‌زاده)

نگارنده مقاله پس از گمانه‌زنی در خصوص محدوده این منطقه آن را واقع در نواحی ساحلی ارجان و منطبق بر مناطق سینیز و سنجان دانسته و به گمان وی محلی که برای قصبه دیراب در نظر گرفته شده همان لیراوی است. وی در ادامه به بررسی ملوک دیراب و نحوه ارتباط آن‌ها با حکومت‌های محلی می‌پردازد.

- نوروز دریا مبنای تقویمی دریانوردی، تجارت و زراعت در منطقه خلیج فارس (دکتر عبدالرسول خیر اندیش)

در نوشته حاضر نوروز برای ساکنان خلیج فارس به عنوان مبدایی برای محاسبات نجومی و انجام سفرهای دریایی معرفی گردیده است. نوروز دریا که در حدود دهم تا پانزدهم تیرماه آغاز می‌شود، نه تنها در بحث مسافرت

سی مقاله موجود در این کتاب، هریک به ابعادی از مسائل مربوط به خلیج فارس اعم از سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، مذهبی و فرهنگی پرداخته و نویسندگان آن با دیدگاهی محلی، منطقه‌ای و جهانی، موضوعات مرتبط با مسائل خلیج فارس را بررسی نموده‌اند

نقشه‌ای که توسط اصطخری، جغرافی‌دان ایرانی، در قرن ۹ میلادی و در کتاب الاقالیم رسم شده است و در آن نام «دریای فارس» (بحر فارس) برای خلیج فارس به کار رفته است

سرنوشت این منطقه برکسی پوشیده نیست اما آنچه سبب توجه به این دو ابراهه بزرگ می‌شود، حضور مردمی کاربلد مانند مردم هرمزگان است که در دریا و خشکی قابلیت خود را نشان داده‌اند. نویسنده در صدد است در نوشتار حاضر با توجه به مطالب فوق به بررسی وضعیت مردم این ناحیه از لحاظ معیشت، آیین و نقش آب در فرهنگ مردم این استان بپردازد.

– امیرکبیر و خلیج فارس (دکتر عباس سرافرازی)

نویسنده در آغاز بحث به منظور ارائه تصویر روشنی از دوره مورد بحث، به بررسی حضور انگلستان و علایق آن برای گسترش هر چه بیشتر نفوذ سیاسی خود در منطقه خلیج فارس می‌پردازد که از طریق بستن قراردادها با حکومت ایران و شیوخ عرب منطقه و همچنین اعمالی چون مبارزه با دزدی دریایی، قاچاق اسلحه و حمل بردگان استحکام می‌یابد. وی با توجه به این نکات روند حرکت خود را به دوره امیرکبیر می‌رساند و به بررسی فعالیت‌ها و اقدامات امیر در خلیج فارس برای مقابله با بریتانیا به منظور حفظ حاکمیت ملی ایران پرداخته و در آخر علل و عوامل ناکامی ایران در رسیدن به اهداف تعیین شده در زمان وی را مورد توجه قرار می‌دهد.

– مورخان ایرانی روزگار صفوی و مسأله هرمز (مقصد علی صادقی)

در این مقاله کوشش شده است تا به حضور پرتغالی‌ها در خلیج فارس از زاویه دید مورخان ایرانی در دوره صفویه توجه شود. از این نظر نویسنده هدف خود را ارائه گزارشی از حضور پرتغالی‌ها در خلیج فارس یا تعاملات ایرانیان با آن‌ها در منطقه قرار نداده است در حقیقت وی در صدد است تا به این مطلب دست یابد که چرا مورخین ایرانی حداکثر پس از گذشت نیم قرن از ورود پرتغالی‌ها به جزایر ایرانی، از حضور آن‌ها در کتب تاریخی خود

دریایی بلکه مبنایی برای کشاورزی و تجارت مردم این مناطق به شمار می‌آید. در حقیقت نگارنده معتقد است نوروز دریا به عنوان بخشی از میراث فرهنگی خلیج فارس گویای شرایط تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی تاریخ گذشته آن است. نوشتار فوق به دلیل توجه به بعد محلی و منطقه‌ای مسائل مربوط به خلیج فارس در نوع خود بدیع و جالب توجه است.

– تأثیر راه آهن بر توسعه اقتصادی بندر خرمشهر در دوره پهلوی (فاطمه

دفتری)

بندر خرمشهر به دلیل دسترسی به آب‌های آزاد و موقعیت جغرافیایی مناسب به عنوان یکی از پایانه‌های ترانزیتی مهم کشور به شمار می‌آید. این اهمیت موجب گردید که طرح ایجاد خط آهن از خرمشهر آغاز و به نقاط دیگر متصل شود. نویسنده کوشش نموده است ضمن بررسی و تشریح دلایل انتخاب خرمشهر، به وضعیت اقتصادی این بندر پیش و پس از ایجاد راه آهن بپردازد.

– بازشناسی یک بندر هخامنشی در خلیج فارس (دکتر روزه زرین

کوب)

نگارنده در این مقاله به صورت مختصر حرکت نثارخوس فرمانده ناوگان دریایی اسکندر در خلیج فارس را مورد بررسی قرار می‌دهد و مکان‌هایی که وی از آن‌ها در طی مسیر خود گذر نموده است ذکر می‌کند و در آخر توجه خود را به بندر آپستانا معطوف می‌سازد که بنابر نظر ایشان بندری در نزدیکی خلیج نای بند است.

– خلیج فارس در نگاه نقشه‌نگاران هلندی در دوره صفویه (فاطمه

فریدی مجد)

نویسنده این جستار به دلیل جایگاه مهم نقشه‌نگاران هلندی در طی قرون شانزدهم تا هجدهم میلادی در تاریخ نقشه‌نگاری جهان و به دلیل ترسیم بخش مهمی از این نقشه‌ها بر اساس اطلاعات میدانی کارگزاران هلندی در خلیج فارس و حوزه اقیانوس هند، بررسی و مطالعه نقشه‌های این نقشه‌نگاران را در دوره صفویه به عنوان موضوع خود برگزیده است زیرا هلندی‌ها برای اولین بار در دوره پادشاهان صفویه در سواحل خلیج فارس مستقر شدند.

– نقش بنی کعب در تحولات دوره زند در خلیج فارس (غلامعلی رجایی)
قبیله بنی کعب از جمله قبایل عربی بود که در دوران کوتاه زند نقش سیاسی مهم و قابل توجهی ایفا نمود و همزمان در درگیری با حکومت زند، با دولت عثمانی و کمپانی هند شرقی انگلیس نیز در متنازع بود و سرانجام تابعیت ایران را گردن نهاد. وقایعی که در این دوره پیش روی این قبیله قرار داشت، چگونگی نقل و انتقال این قبیله از عربستان به عثمانی و سپس ایران و درگیری با حکومت عثمانی و بریتانیا در منطقه و همچنین با قبایل رقیب چون آل مذکور در بوشهر، موضوع مقاله فوق را تشکیل می‌دهد.

– آب، آیین و آیین (نقش آب در فرهنگ مردم هرمزگان) (علی رضایی)
منطقه هرمزگان به علت شرایط آب و هوایی و اقلیمی از مناطق خشک کشور به شمار می‌آید. هرمزگان سرزمین کهنسالی است با تاریخ و تمدن دیرین که به گواهی تاریخ ردپای بسیاری از اقوام را می‌توان در این دیار نگریست. در این میان قرارگیری آن در کنار دریا عامل پویایی و تحرک مردم آن این دیار است. اهمیت تاریخی دو دریای کهن پارس و عمان در

مطلبی ذکر نکرده و به سادگی از کنار آن گذر نمودند.

- کشمکش‌های ایران و انگلیس در جزایر خلیج فارس (علی فرهمند) در نوشتار حاضر نیز تلاش شده تا اهداف انگلستان در طی یک قرن و نیم حضور استعماری در خلیج فارس و تقابل این قدرت با ایران بر سر جزایری چون قشم، خارک، تنب و ابوموسی، سیری و بحرین و فعالیتهای این دولت به منظور امضای قرارداد با شیوخ و ایران زدایی از خلیج فارس و همچنین تلاشهای ایران به منظور باز پس گیری جزایر به صورتی گذرا مورد بررسی قرار گیرد. علی رغم آنکه مطالب ارائه شده در خور توجه است، چنانچه نویسنده حیطه کار خود را محدود می‌نمود نتیجه بهتری دریافت می‌شد.

- دلایل انعقاد معاهده صلح عمومی ۱۸۲۰ و نتایج آن (در ارتباط با حضور انگلستان در خلیج فارس) (سلمان قاسمیان)

موضوع محوری این نوشتار نیز به چگونگی رخنه و نفوذ انگلستان در خلیج فارس، دلایل این قدرت برای تبدیل خلیج فارس به یک دریای انگلیسی، عوامل موثر در تأمین اهداف این کشور در منطقه، تلاشهای قواسم برای رویارویی با قدرت انگلیس و چگونگی مقابله نیروهای انگلیسی با قواسم و دلایل انعقاد قرارداد ۱۸۲۰ با شیوخ خلیج فارس می‌پردازد. نویسنده در پایان مقاله خود اسنادی را به عنوان ضمیمه پیوست نموده که در تکمیل کار وی مؤثر است.

- موقعیت جغرافیایی آبادان تا ماچول (بهادر قیم)

منطقه جغرافیایی عبادان تا ماچول منتهی الیه ساحل شمال غربی خلیج فارس را در قلمرو ایران تشکیل می‌دهد. نویسنده به منظور معرفی و بررسی مؤلفه‌های تمدنی حوزه جغرافیایی مورد نظر، به تقسیم‌بندی مباحث پرداخته و در بحث آغازین عبادان و مؤلفه‌های تمدنی آن مانند بهمنشیر، رباط، خانقاه و قدمگاه خضر نبی را مورد بررسی قرار داده است.

در بحث دوم به پدیده خشبات و کارکرد آن در میانه راه دریایی عبادان تا ماچول (بندر ماهشهر) پرداخته است. در بخش سوم به معرفی دورق و ماچول و نقش تجاری این منطقه در قرون نخستین اسلامی پرداخته است. - گذری بر دریابار پارس بر اساس ارجوزه خلیج فارس (هیبت الله مالکی)

نویسنده در مقاله خود در تلاش است تا مسئله دریانوردی در خلیج فارس را مورد توجه قرار دهد. وی در این زمینه به ره نامه‌هایی اشاره دارد که توسط دریانوردان به منظور راهنمایی نوسفران نوشته می‌شده است تا بتوانند در مسیر دریایی خود از سد مشکلات موجود در دریا بگذرند. از جمله ره نامه‌های مشهور، می‌توان به ره نامه ابن ماجد با نام الفوائد اشاره نمود. اهمیت این کتاب موجب گردیده است تا نویسنده به تشریح محتوای کتاب و بنادر یاد شده در آن بپردازد.

- چابهار بر ساحل دریای عمان (دکتر موسی محمود زهی)

نگارنده مقاله حاضر ضمن بررسی اهمیت بندر چابهار در ساحل عمان با استفاده از منابع کتبی و مطالعات میدانی، درصدد است تا به سه موضوع بپردازد (۱) دریای عمان و سابقه تاریخی آن (۲) وضع تاریخی چابهار با تأکید بر نقش بندر تیس (۳) وضع کنونی و چشم‌انداز آینده چابهار - جاسک دروازه خلیج فارس (عبدالخالق مسقطی)

در این مقاله کوشش شده است به توصیف موقعیت جغرافیایی و پیشینه تاریخی جاسک، سیر تحولات موجود در این بندر شامل وقایعی چون حضور انگلیسی‌ها و شرکت بازرگانی هند شرقی تا سال ۱۶۲۰ پرداخته شود. از جمله نقاط ضعف این مقاله عدم بهره‌مندی بیشتر نویسنده از منابع دست اول و مهم در مقاله خویش است.

- جایگاه بوشهر در روابط اقتصادی-سیاسی ایران با انگلستان در خلیج فارس اواخر قرن نوزدهم و آغاز قرن بیستم میلادی (دکتر عبدالکریم مشایخی)

قلعه مغویه، بندر لنگه

نوروز دریا که در حدود دهم تا پانزدهم تیرماه آغاز می‌شود، نه تنها در بحث مسافرت دریایی بلکه مبنایی برای کشاورزی و تجارت مردم این مناطق به شمار می‌آید و بخشی از میراث فرهنگی خلیج فارس گویای شرایط تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی تاریخ گذشته آن است

خلیج فارس

نویسنده بر آن است در این جستا به این مطلب پاسخ گوید که چگونه ایرانیان با مشغول شدن در مسائل مهم داخلی و نزاع با ازبکان و عثمانی‌ها و نداشتن امکانات دریایی و همچنین بعد مسافت، از اخبار و رخدادهای مسلمانان اسپانیا آگاهی می‌یافتند.

از جمله نکاتی که در این کتاب به عنوان نقاط ضعف به شمار می‌آید می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

(۱) نحوه‌ی ارائه‌ی چکیده مقالات: در تمامی مقاله‌های ارائه شده به همایش‌ها، چکیده در آغاز نقش اساسی را بر عهده دارد. به طوری که تلاش می‌شود چکیده مقالات در کتاب جداگانه‌ای یا به همراه متن اصلی مقالات ارائه گردد. در کتاب حاضر این نکته در برخی از مقاله‌ها رعایت نشده و برخی از آن‌ها فاقد چکیده و کلید واژه در ابتدای مقاله هستند.

(۲) نکته دیگر ارائه سمت علمی نویسندگان و پژوهشگران نام برده شده در این کتاب است. به طوری که در مواردی سمت علمی نویسنده در مقاله درج نشده است که این مسئله یکی از نقاط ضعف آن به شمار می‌آید.

(۳) غلط‌های تایپی موجود در بعضی از مقالات است که موجب ناخوانا شدن برخی از کلمات می‌گردد.

(۴) در تمامی مقالات، منابع و مأخذ در پایان مقاله ذکر شده است جز در یک مورد که بهتر بود به سبب هماهنگی بیشتر تمامی منابع در پایان مقاله ذکر می‌گردید.

(۵) عدم ذکر منبع نشر و سال انتشار در برخی از منابع و مأخذ

(۶) مشخص نشدن محدوده زمانی برخی از موضوعات در عنوان مقالات و ارائه آن به صورت عنوان کلی

(۷) جدا نمودن متن سخنرانی‌ها از متن مقالات و خارج نمودن آن‌ها از صورت شنیداری به نوشتاری

علی رغم ذکر نکات فوق، از جمله نکات مهم و مثبت این کتاب توجه به جنبه‌های مختلف مسائل مربوط به خلیج فارس است. به طوری که نویسندگان مقالات تنها به جنبه‌های سیاسی و اقتصادی صرف تکیه نکرده‌اند و در کنار موضوعات آشنایی چون مسائل مورد مناقشه مانند جزایر ایرانی و روابط ایران و بریتانیا در منطقه، تلاش نموده‌اند به موضوعاتی چون تعاملات مذهبی، مسائل فرهنگی مناطق و شهرهای جنوبی، آیین‌ها و آداب و رسوم، بنادر فراموش شده و مسائل بومی و محلی نیز بپردازند که در نوع خود جالب توجه و در شناخت منطقه خلیج فارس راه‌گشاست.

نوشتر فوق نگرشی است تحلیلی بر جایگاه بوشهر در گسترش نفوذ انگلستان بر سواحل خلیج فارس در اواخر قرن نوزدهم و آغاز قرن بیستم میلادی. نویسنده تلاش دارد با تکیه بر اسناد و منابع دست اول، نقش بوشهر را در روابط اقتصادی، سیاسی ایران با انگلستان در دوره قاجار مورد بررسی قرار دهد. بدین منظور به تشریح تلاش‌های انگلستان برای حضور در خلیج فارس و قرارداد نمایندده بریتانیا با حاکم بوشهر می‌پردازد.

- اهمیت نخل در مناطق ساحلی خلیج فارس (قاسمعلی مقتدری)

با توجه به ارزش اقتصادی و زراعی خرما در مناطق جنوبی کشور و وابستگی کشاورزان این منطقه به محصول خرما و اهمیت اقتصادی آن در طول تاریخ، نویسنده در تلاش است در مقاله فوق اهمیت اقتصادی خرما را به عنوان مهم‌ترین محصول منطقه خلیج فارس و همچنین سطح زیر کشت این محصول در استان‌های هرمزگان، بوشهر و خوزستان بررسی کند.

- بندر لنگه عروس بنادر خلیج فارس (حسین نوربخش)

بندر لنگه یکی از مهم‌ترین بنادر ایران به شمار می‌آید که به سبب رونق و شکوفایی در دوره قاجار، عروس بنادر لقب گرفت. نویسنده مقاله فوق نیز با نگاهی محلی وضعیت این بندر شامل وجه تسمیه بندر لنگه و سابقه تاریخی آن و همچنین رشد و شکوفایی این بندر پرداخته و سپس اوضاع سیاسی آن را در زمان حمله قواسم مورد توجه قرار می‌دهد. در پایان ویژگی‌های مهم این بندر در توسعه تجارت را مدنظر قرار می‌دهد.

- صلیب و هلال (دکتر محمد باقر وثوقی)

نگارنده در آغاز اشاره دارد که محور تحقیق خود را بر پایه چند سؤال اساسی قرار داده است و درصدد است در طی تحقیق به این سؤالات پاسخ گوید (۱) انگیزه و عامل اصلی تهاجم پرتغالی‌ها به حوزه اقیانوس هند و خلیج فارس (۲) انگیزه و محرک اصلی همراهی پرتغالی‌ها با افسران خود به منظور ادامه فعالیت‌ها در خلیج فارس (۳) کیفیت و مکانیسم پیروزی پرتغالی‌ها در خلیج فارس و حوزه اقیانوس هند. به دلیل احاطه نویسنده بر منابع انگلیسی و پرتغالی و بهره گیری از منابع ارزشمند در این زمینه، مقاله حاضر یکی از ارزشمندترین مقالات این مجموعه به شمار می‌آید.

- اهتمام ایرانیان به مسلمانان آندلس در کشاکش آزادسازی خلیج فارس (محمدرضا وصفی)

در مقاله پایانی تلاش شده است تا با چینش حوادث در کنار یکدیگر به گمانه‌زنی و ارائه تصویری روشن از اهتمام ایرانیان به مشکلات مسلمانان گرفتار شده در دست قوای کاتولیک اسپانیا پرداخته شود. در حقیقت